

**TANZİMAT DÖNEMİNDE FEMİNİZMİN MASCULİN
ANLATISI**
AHMET MİTHAT EFENDİ VE “BEND-İ MAHSUS FEMİNİZM”

Sevim KARABELA ŞERMET*

Öz

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanının ilanıyla başlayan süreç siyasî, sosyal ve ekonomik alanda gerçekleşen değişimin sonucu olarak özellikle kadınlar için modernleşmenin de ilk/ilkel başlangıcı anlamına gelmektedir. Bu başlangıçtan dahi kaygılanan aydınların zihinlerinde oluşan çeşitli endişeler, onları modernleşirken yitirmek istenmeyen alanlarda kurgu ve kurgu dışı metinler yazmaya iter. Kadın ve aile bu alanların en önemlileri arasındadır. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi içerisinde Doğu ile Batıyı belirleyen değerler manzumesi kadının sınırları ve kadının sınırlılığı üzerinden sorgulanır. Kadının sınırları ve sınırlılığı doğal olarak literatürünü de beraberinde getirir. Bu anlamda lisanımız daha önceden tanışık olmadığı feminizm kelimesi ile tanışır. Sorgulama üsluplu kadına dair metinlerde feminizm kelimesi Tanzimat sonrasında yer almakla birlikte II. Meşrutiyet sonrası metinlerde artmaktadır.

Yeni ve modern kadının kimliğini sorgulayan ve bu konuda en fazla zihin yoranların başında gelen Ahmet Mithat, ansiklopedist sıfatının gereklerini yerine getirerek feminizme dair kurgusal metinlerin dışında alanında ilk diyebileceğimiz makaleler de yazar. *Tercüman-ı Hakikat*’te II. Meşrutiyetin ilanından 9 yıl önce, 1899 yılında Bend-i Mahsus sütununda yayınlanan “Feminizm” adlı makalesi Türk toplumunu feminizm kelimesi ile tanıştıran çok kapsamlı bir makedir. Bu makale, erkek egemen bir toplumun erkek egemen zihniyetine sahip ansiklopedist Osmanlı aydınının Avrupalı kaynaklardan edindiği bilgiler üzerine Türk/Osmanlı zihin yapısının katkıları ile oluşturulmuş bir ansiklopedi maddesi özelliğindedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: ssermet@sinop.edu.tr

Anahtar kelimeler: Tanzimat, Ahmet Mithat, Feminizm, *Le Figaro*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Revue Encyclopédique*

THE MASCULINE NARRATIVE OF FEMINISM IN THE TANZİMAT PERİOD

AHMET MİTHAT AND BEND-İ MAHSUS FEMİNİZM

Abstract

The process, which started with the proclamation of the Tanzimat Edict in the Ottoman Empire, means the beginning of modernization especially for women as a result of the change in political, social and economic fields. Various concerns that arise in the minds of intellectuals who are concerned even from this beginning, push them to write fiction and non-fiction texts in areas that are not lost while being modernized. Women and families are among the most important of these areas. In this context, in the Ottoman modernization, the range of values that determine the East and the West is questioned about the boundaries of women and the limitations of women. The boundaries and limitations of women naturally bring about their literature. In this sense, our language is not familiar with the word Feminism meets the word. In the texts about the questioning style of women, the word Feminism is located after the Tanzimat II. It is increasing in post-constitutional texts.

Ahmet Mithat, who questions the identity of new and modern women and is one of the most mindful about this subject, also writes articles that we can say first in the field besides the fictional texts of Feminism by fulfilling the requirements of the title of encyclopedist. His article titled Feminism, published in the column of Bend-i Mahsus in 1899, 9 years before the announcement of the Tanzimat II. in *Tercüman-ı Hakikat*, is a very comprehensive article introducing the Turkish society to the word feminism. The encyclopedist with a male-dominated mentality of a male-dominated society has an appearance of an encyclopaedia article created by the contributions of the Turkish / Ottoman mind on the information obtained from European sources by the Ottoman intellectual.

Keywords: Tanzimat, Ahmet Mithat, Feminism, *Le Figaro*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Revue Encyclopédique*

AHMET MİTHAT VE FEMİNİZM

Giriş

Ahmet Mithat Türk tarihinin ve aynı zamanda Türk edebiyatının en önemli dönüm noktalarından biri olan Tanzimat döneminin kuşkusuz kazanımlarındandır. Türk toplumunun değişim süreci içerisinde birbirinden oldukça farklı, birbirine uzak alanlarda ve çok sayıda eser vermesi ile geniş bir yelpazede yetkinliğini ortaya koyarak dönemin aydınlarını içerisinde özel bir profile sahip olur.

Tanzimat neslinin asıl problematiği olan modernleşme üzerine zihin yoran Ahmet Mithat yeniliğe açık bir Türk aydını olmakla birlikte bireyleri eğiterek değiştirmek fikri üzerinde yoğunlaşır. Avrupa bilimlerinin ve medeniyetinin mutlak surette öğrenilmesi gerektiğine inanan Ahmet Mithat dünya üzerindeki tüm meselelere pragmatik açıdan yaklaşarak her zaman öncelikli olarak halka faydalı olmak prensibini benimser. “*Yenileşmenin sancısını edebî metinlerden hareketle de takip etmemiz mümkündür.*” (Tüzer 2014: 28) diyen Tüzer’e göre Ahmet Mithat girilen yeni medeniyet dairesinde nasıl yer alınması gerektiğine dair modeller ortaya koyar.

Oğlu Kamil Yazgıç’ın *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları* eserinin henüz başlangıcında “*şeyhülmuhammadî*” (Yazgıç 1940: 3) diye vasfettiği Ahmet Mithat, Türk edebiyatına ait olduğu kadar Türk tarihine, Türk felsefesine, Türk sanatına, dinler tarihine, feminizm tarihine de damgasını vurmuş önemli isimlerdendir. Ansiklopedist kimliği ile belleklerde yer eden, “*Kitap okumağa değil kitapları yiyecek mertebeye varmağa gayet heveskâr*” (Ahmet Mithat 1988: 53) “*bu memlekette popüler yazı yazmak sanatını ben meydana koydum*” (Yöntem 1995: 170) diyen Ahmet Mithat halkı uyandırmak, eğitmek, bilgilendirmek misyonunu her zaman üzerinde taşımıştır. “*Zekası bütün hayatında sistematize olamıyan*” (Yöntem 1995: 170) tarzı ve tavrı itibarıyla dönemin diğer aydınlarından oldukça farklı olan Ahmet Mithat’ın yazı hayatındaki çeşitlilik özel ve resmi yaşamına da yansır. Memur, matbaacı, mürettip, makinist, gazeteci, mecmuacı, mütercim, tiyatro müellifi, tarihçi, fenni ve ilmi yazılar muharriri, matbaa-i amire müdürü, heyet-i sıhhiye reisi, müderris, profesör, çiftçi, işadamı olarak mesleki kimliklerini sıralayan Sedat Oksal, Ahmet Mithat için “*Kafa ve zeka faaliyetinin bir sahası yok ki, Ahmet Mithat Efendi ismi ona karışmamış olsun.*” (Oksal 1955: 125) demektedir.

Peyami Safa “İhtisas ve Umumi Kültür” adlı yazıda Ahmet Mithat’ın çok yönlü zekâsını irdeler. Ahmet Mithat’ın çok katmanlı bilgi dağarcığına dokunan Peyami Safa, milletlerin medenileşme sürecinde iş bölümü zarureti ve ihtisas şubelerinin arttığı, ileri cemiyetlerde hiç kimsenin kendi uzmanlık alanı dışında konuşmadığı, göz hekiminin apandisit ameliyatına

giremeyeceği, insan vücudunda midenin vazifesini gözün üstlenmeyeceği gibi örneklerle toplumsal alanda işbölümü ve ihtisaslaşmayı insan uzuvlarını kullanarak açıklar. Bununla birlikte toplumsal hayattaki istisnai örnekleri zikretmeyi de ihmal etmez. *“Fakat işbölümü ve ihtisas şubeleri arttıkça, bunlar arasında işbirliğini sağlayan geniş ve çeşitli kültür sahibi, terkipçi zeka sahibi insanlara da ihtiyaç artmaktadır. İnsanın vücudunda göz kulak, mide, barsak, ciğer gibi hususi vazifeler gören uzuvların yanında sinir, damar, gibi umumi vazifeler gören ve öteki uzuvlar arasında işbirliğini temin edenler de vardır.”* (Safa 1955: 139) Peyami Safa’ya göre insan organizmasına benzeyen toplumsal yapıda Ahmet Mithat gibi şahsiyetler terkipçi zekalarıyla bu fonksiyonu üstlenmektedirler. *“İşte bir yandan felsefi kültür; bir yandan da Ahmet Mithat Efendi gibi publisistlerin sahip oldukları umumi kültür bu vazifeyi yapar. Eğer bilgiler arasında işbirliği sağlayan bu kavrayıcı zekalar olmasaydı taazzuv eksik kalır, bugünün canlılığı doğmazdı. Mütefekkirler için felsefi kültürün, aksiyon adamları ve idareciler için de umumi kültürün kılavuzluğu şarttır. Ahmet Mithat Efendi ikincisini yapmış, zamanının devlet ve idare mekanizmasına yol gösteren istikametleri bulmuştur.”* (Safa 1955: 139)

Günümüze kadar edebiyat tarihlerinin Ahmet Mithat algısı her dönem farklılık göstermektedir. Nükhet Esen “Kırk Beygir Kuvvetinde Yazı Makinesi” adlı yazısında Ahmet Mithat’ın edebiyat tarihlerinde yer alışı tarzını ve yeni nesillerin ona bakışını Türkiye’de edebiyat değerlendirmelerinin ideolojik olarak biçimlenmesine bağlar. Dönemin aydınları Abdülhamit’e karşı iken Abdülhamit yanlısı olması, Mithat Paşa’nın mahkumiyeti ile ilgili iddialar, Cumhuriyet ideolojisinin vatan hürriyet gibi kavramları tartışan Namık Kemal’i, Osmanlılığı ve İslamiyeti savunan Ahmet Mithat’a tercih etmesi *“Cumhuriyet döneminde yazılan edebiyat tarihlerinde kendisine nasıl bir yer bulacağını”* (Esen 2013: 32) belirleyen unsur olmuştur. *“1980’lerde ise yine değişen edebiyat anlayışı yazdıklarının başka bir gözle görülmesini sağlar. Siyasi eğilimi önemini kaybeder. Ahmet Mithat edebiyat dünyasında yeniden gündeme gelir.”* (Esen 2014: 9)

“Devrinin populaire muharriri” (Gönensay 1949: 62) Ahmet Mithat sürprizlerle dolu bir adamdır. Ahmet Mithat ile ilgili yorum ve değerlendirmeler de içerisinde sürpriz ve orijinallikleri barındırmaktadır. İsmail Hikmet Ertaylan, Beykoz’da oturan Ahmet Mithat’ın Köprü’den Beykoz’a gidinceye kadar geçecek zamandan istifade için vapurda alt kamaraya inerek yazı yazdığı, son zamanlarında doktorlar yazmasına müsaade etmediği için yazılarını doktor damatları Rıza ve Muhlis Beylere imla ettirdiği örnekleri ile *“Türkler arasında Ahmet Mithat kadar vaktin*

kıymetini takdir eden pek azdır” (Ertaylan 2011: 428) diyerek Ahmet Mithat’ın çalışkanlığını yaşamından çarpıcı örnekler seçerek vurgular. Keskin yargılamaları ile birlikte Ahmet Hamdi Tanpınar, onun bütün eserinin “bir halk okuma odası” (Tanpınar 1988: 457) olduğu kanısındadır. “Birdenbire onun kitaplarıyla, çalışan insan hayatına dinlenme saati girdi. Okumaya ayrılan saat. İşte cemiyetimize getirdiği şey ve onunla küçük insanların hayatı değişti” (Tanpınar 1988: 459) vurgulamaları ile Tanpınar, Ahmet Mithat’ın Osmanlı toplumsal yaşamını değiştirmedeki mutlak rolü üzerinde durur.

Günümüzde Ahmet Mithat üzerine çalışmalar artmakla ve hız kazanmakla birlikte Türk eleştirmenleri daha ziyade “geniş halk topluluğunun Avrupai hikâye ve romana yadırgamadan alıştırılması için Ahmed Mithat tarafından açılan ve batılı hikâye ve romanla Türk halk hikâyelerini uzlaştırmaya çalışan” (Reyhanoğulları 2015: 209-210) kurgu niteliği ağır basan eserleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Ahmet Mithat henüz tüm yönleri ile yorumu yapılmayan/yapılamayan Türk aydınlarından. Belki de bunun sebebini yazarın kendisinde aramak gerekir. Bütün yönleri ile değerlendirmek çok yönlü incelemeyi gerektirdiğinden yazılarındaki dağınıklık ve çok seslilik bunu güçleştirmektedir. Çünkü “*Ahmet Mithat bir şahsın değil, toplumda boşluğu hissedilen hemen her noktayı tek başına doldurmayı ideal haline getiren bir zihniyetin adıdır.*” (Dayanç 2014: 92) İhtisaslaşmanın önem kazandığı ancak öte taraftan disiplinlerarası çalışmaların da hız kazandığı günümüzde Ahmet Mithat’ı değerlendirmek için nitelikli araştırmalara ihtiyaç vardır. Yakın dönem Türk düşünce tarihinin sağlıklı olarak aydınlatılması için, edebiyat dünyası dışında tarih, sanat tarihi, felsefe, ilahiyat, eğitim bilimleri, bilimler tarihi araştırmacılarının da Ahmet Mithat’ın eserlerini değerlendirmeleri ve bütün yönlerini içeren çalışmaların yapılması gerekmektedir.

AHMET MİTHAT’IN KURGU ÂLEMİNDE FEMİNİZM

Ahmet Mithat dönemin nabzını tutan gazete yazıları ile devrin sosyal hadiselerinin açık ve canlı bir müzesidir. Hayatın bütün alanlarında hem içinde yaşadığı zamana ve hem de geçmişe dair tüm problemleri sade bir dille yansıtmak suretiyle hem toplumu etkilemek, hem de halkın fikirlerini şekillendirmek yoluyla toplumun değişmesine ve gelişmesine hizmet eder. Ahlak idealini göz ardı etmeksizin toplumsal gelişime hizmet eden Ahmet Mithat’ı birçok alanda öncü kabul etmek mümkündür. Bu sıfatını her daim koruyan Ahmet Mithat, Fransız ihtilalinin dünyayı etkilemesinin bir

izdüşümü ve devrin bir problematiği olarak ortaya çıkan kadın ve kadın hakları mevzusunda da öncü yazar olmayı hak etmektedir. Serpil Çakır “Feminizm, bilgi üretiminin eril niteliğini ortaya koyarak sosyal bilimlerin çehresini de değiştirir.” (Çakır 2007: 469) görüşündedir. Bu görüşten hareketle ele alınacak çalışmalarda Ahmet Mithat ismi Osmanlı Feminizm hareketi içinde eril bakış açısını yansıtan en önemli isimlerden biridir. Ahmet Mithat’ın kurgu/kurgu dışı eserleri Türk kadınının psikolojik, bilişsel gelişimini tarihsel süreç içerisinde açıklayan geniş veri barındırmaktadır. Eserleri Osmanlı son dönem Türk/İslam kadını ile ilgili zengin malzeme içermektedir. “Tanzimat sonrası değişen toplumsal hayata eserleriyle önemli katkılar sağlayan Ahmet Mithat Efendi’nin de en ayırt edici vasıflarından biri, “kadın” üzerinde önemle durması ve kadınların, yaşadığı yüzyıldaki durumuna ait pek çok problemi eserlerine taşımasıdır.” (Çonoğlu 2012: 223)

Ahmet Mithat’ın kadın üzerinde fikrinin yoğunlaşarak Şark/Garp kadını mukayesesine yönelmesine neden olan etkenlerden biri de katıldığı Müsteşrikler Kongresi’nde tanıştığı Şark hayranı Madam Gülnar’ın varlığı ile bu kadının onun hayatında doldurduğu alandır. Ahmet Mithat, 1889 yılında Stockholm’de katıldığı VIII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi’nde yaptığı konuşma ile Batının zihnindeki kadın portresini hayalci bularak reddetmiştir. “Bu konuşmasında Midhat Efendi, Oryantalist bakış açısının Doğu’yu nasıl yanlış bir perspektiften, hemen daima "dişi"lik ve "şehevî"lik penceresinden gördüğü, bu görüşün nerelerde aksadığı üzerinde durur ve eleştirir.” (Andı 2005, 15) Esasen Batının Doğu kadını tanımadığını bir hayal perdesinin ardından tanıdığını iddia eden Ahmet Mithat Avrupa kadını ile ilgili de bir fikre sahiptir. “Çok yönlü bir şahsiyet olan Ahmet Mithat Efendi’nin Türk fikir, kültür, edebiyat ve sanat dünyasına bir katkısı da İsveç’teki şarkiyat kongresinde tanıştığı Madam Gülnar’ı Türk okuyucusu ve aydın çevresine tanıtarak ve İstanbul’a davet edip eserler vermesini sağlayarak olmuştur.” (Karaca 2012: 71) 1889 yılında Stockholm’da Müsteşrikler Kongresi’nde yollarının kesişmesi ile başlayan dostlukları süresince fikir alışverişinde bulunmuşlar, Madam Gülnar, Ahmet Mithat Efendi’nin daveti ile 1890 yılında İstanbul’a gelmiştir. Ahmet Mithat *Avrupa’da Bir Cevalan* adlı eserinde Gülnar’ın ismine, şahsına, kültürlü bir kadın oluşuna, en çok da Şark medeniyetine aşına oluşuna hayrandır. Madam Gülnar, Ahmet Mithat’a Osmanlıların lisanlarına, ahlaklarına hayran olduğunu, kendi evinde alaturka elbise ile dolaştığını, çocuklarına fes giydirdiğini söyleyerek onun gönlünü fetheder. Ahmet Mithat, Madam Gülnar ile birlikte bulunduğu süre içerisinde zihnindeki Garp/Şark kadını tablosu biraz farklılaşır. “Tiyatro kızlarının icra eyledikleri raksı Madam

Gülzar ile birlikte temaşaya giderek bacaklarına mayolar giymiş ve balet kıyafetine girmiş olan ve biraz uzaktan adeta çırılçıplak gibi görünen bu kızların temaşası onun da benim de hoşumuza gitmedi. Biraz evvel nisvan-ı Şarkıyyenin mesturiyyetini istisvab etmemekte bulunan Madam Gülzar, Avrupaca kadınların bu dereceye varan mekşufiyeti de kendisince müstahsen olmayacağını irada başladı.” (Ahmet Mithat 2015: 197)

Ahmet Mithat’ın “*geleneklere bağlı biri olarak bilinmesine rağmen nedense kalıpların dışına taşan bir aykırılığı vardır.*” (Esen 2014: 9) Ahmet Mithat dönemi için yeni ve aykırı bir kelime olan feminizm kelimesini Türk toplumuna tanıtarak bu literatürün oluşmasına öncülük eder. Ahmet Mithat kurgu/kurgu dışı metinlerde feminizmden söz etmiş hatta feminizme dair müstakil yazılar kaleme almıştır. Ahmet Mithat ve feminizm ilişkisi günümüzde çoğunlukla kurgusal yapıtları üzerinden sorgulanmaktadır. Yazarın sözünü emanet ettiği kurgu kişiler üzerinden yapılan bu değerlendirmeler ise en fazla 1870-1894 yılları arasında tamamlanan *Letaif-i Rivayat* serisinin içerisinde yer alan *Felsefe-i Zenan* ile 1910 yılında yayınlanan *Jöntürk* romanı üzerindedir. *Letaif-i Rivayat*’ın bir parçası olan *Felsefe-i Zenan*, “*kadın sorunlarını doğrudan doğruya işleyen ilk eser*” (İnci 1998: V), *Ahmet Mithat ise “devrin kadın sorunlarına eğilen en önemli yazarı”* (İnci 1998: VI) olarak kabul görür. “*Şüphesiz ki Felsefe-i Zenan 1870’lerin Osmanlı kadınının evlilik kurumu ve erkeklere bakış açısını tek başına yansıtamaz. Ancak yaşadığı toplumu bir halk adamı olarak içten tanıyan Ahmet Mithat Efendi’nin böyle bir eser kaleme almasını sadece bir fantezi olarak da göremeyiz. Felsefe-i Zenan Osmanlı kadınlarının evlilik ve erkekler üzerine iyi ya da kötü düşünmeye başladıklarının ipuçlarını veriyor. Bu yönüyle onu Türk kadın tarihi için, edebiyata planında önemli bir eser olarak değerlendirebiliriz.*” (İnci 1998: XII) Osmanlı kadınının nasıl olması gerektiği ile ilgili soruları ve cevapları kurgulayan *Jöntürk* romanında ise bunun cevabının daima erkekler tarafından yanıtlanmış olması (Argunşah 2013: 13) ile birlikte yazarının orta yolu göstermesi ve bütün zayıflıklarına rağmen Ahmet Mithat’ın feminizm konusunda da yol açıcı rolünü değiştirmez. “*Fakat toplumun genel huzurunu korumayı esas alan, çatışma ihtimallerinden bile uzak duran bu tavır bile Mithat Efendi’yi Osmanlı feminizminin önderleri arasına yerleştirmeye yeter.*” (Argunşah 2013: 11)

KURGU DIŞI SÖYLEM

“BEND-İ MAHSUS: FEMİNİZM”

Ahmet Mithat dönemi için aşırı hayalci, hatta masalsı *Felsefe-i Zenan* ile ayakları yere basan *Jöntürk* romanı arasında kaleme aldığı “Feminizm”

adlı yazıda feminizm ile ilgili geniş kapsamlı bilgiler verir ve feminizm üzerine görüşlerini dile getirir. *Letaif-i Rivayat* serisinden sonra ve *Jöntürk* romanından önce *Tercüman-ı Hakikat*'ta 1315/1899 yılında Bend-i Mahsus sütununda "Feminizm" adıyla kaleme alınan bu makale ile kurgu alanın dışına çıkan Ahmet Mithat toplumsal olaylarla iç içe olarak feminizmi çok boyutlu irdeler. Ahmet Mithat'ın bu yazıyı yazmasının sebebi yabancı kaynaklı bir haberdir. Paris'te meydana gelen dünya basınında çok büyük bir felaket olarak anılan Bazar de la Charite yangını sonucunda ölen kadın/erkek sayısı orantısızlığı üzerine feminizm ile ilişkilendirilerek makale kaleme alınmıştır. Sadaka Çarşısı anlamına gelen Bazar de la Charite Katolik Fransız aristokratları tarafından hayır işleri yapmak amacıyla 1885 yılında kurulmuş ve yangının gerçekleştiği 4 Mayıs 1897'ye kadar 12 yıl devam etmiştir. Sadaka Çarşısı yangını "Feminizm" makalesi ile olan ilgisi ve Ahmet Mithat'ın feminizmini anlamak açısından çok önemlidir.

*Le Figaro*¹ arşivinden edinilen haberlere göre Paris'te Henry Blont'un fikri ile kurulan Bazar de La Charite'de her yıl geleneksel olarak fakirler yararına satış yapılmaktadır. Satış her yıl farklı bir mekanda gerçekleştirilmektedir. Yangının olduğu yıl satış gerçekleştirilen bina tamamı taze vernikle boyanmış köknar plakalarından yapılmış ve yangına çok elverişlidir. Bu sebeple 4 Mayıs 1897'de Paris yüksek aristokrasisinin kadınları tarafından düzenlenen on ikinci yardım satışı bir trajediye dönüşür. Binanın tamamı birkaç dakika içinde yanar ve yangında en az 125 kişi ölür. *Le Figaro*, 1200 misafirin olduğu düşünülen çarşıda gerçekleşen yangını Paris'te yaşanan en korkunç felaketlerden biri olarak değerlendirmektedir. Görgü tanıkları hayal edilemez bir panik yaşandığını ifade etmektedirler. Bütün insanların kapıya koştuğu, koşarken çarpıştığı ve insan vücudunun aşılmaz barikatlarının oluştuğu anlatılmaktadır. *Le Figaro* günlerce kurbanların listesini vermiştir. Ölenlerin çoğu yüksek aristokrasisinin bilinen kişileridir. Alençon Düşesi de (1847-1897) sadaka çarşısının korkunç yangın kurbanları arasındadır. Bavyera Dükünün kızı, Sissi olarak bilinen Avusturya imparatoriçesi Elizabeth ve Napoli Kraliçesi Anne'nin kızkardeşleri Düşes Sophie D'Alençon da Bazar de la Charite'nin o yıl gerçekleşen etkinliğin ziyaretçileri arasındadır. Yangın sonrasında Alençon Düşesi dişlerinin muayenesi ile teşhis edilir.

Yangın ile ilgili iddiaların varlığı olayın bir başka trajik yönünü sergiler. Erkeklerin yangın esnasında tavırları kadın hakları savunucuları tarafından büyük bir tepki ile karşılanır ve bu durum dünya basınının da

¹ *Le Figaro* arşivlerinde yer alan Bazar de La Charite yangını ile ilgili haberler kaynakçada verilen internet kaynağından özet olarak aktarılmıştır.

gündemine düşer. Habere göre çok yüksek sayıda kadının yoksullara yardım amacı ile biraraya geldiği çarşı yangınında katılımcı erkeklerin korkaklığı felaketin büyümesine neden olmuştur. Yangında ölen 126 kişiden sadece 6'sının erkek olması tartışmalara yol açmıştır. Yangının ardından basına yansıyan ve birbirine tezat oluşturan haberler yangın esnasında kadın ve erkeklerin davranışı hakkında şüphe uyandıran işaretler taşımaktadır. Basına bir yandan erkeklerin kahramanlık hikayeleri yansırken öte taraftan bu hikayeleri zayıflatan iddialar ortaya atılır. Olayın soruşturmacıları birçok erkeğin yangından kaçarken korkakça davrandığı, bazılarının ise kaçarken bastonlarıyla kadınların yüzüne vurduğu, bir kadının parmaklarının kırıldığı bilgisini vermektedir. Feminist sosyalist Severine, erkeklerin bu olayda rolünü sorgular. Suçlama; yangın esnasında kaçan erkeklerin kendileri için bir alan yarattığı yönündedir. Buna kanıt olmak üzere *Le Figaro* gazetesi adli veriler kullanmaktadır. Bununla ilgili bir diğer iddia ise “*döneme ait rahat hareket etmeyi imkansızlaştıran kıyafetler nedeniyle*” (Özgüç 2011: 104) ölen kadın sayısının çok olduğudur.

Ahmet Mithat dünya basınında ses getiren bu korkunç felakete ilgisiz kalamaz ve olayı kadın/erkek eşitliği ekseninde değerlendirir. Osmanlı toplumunda kadının konumu ve erkeğin rolü ile ilişkilendirerek Garp ve Şark mukayesesi üzerinden sonuçlara ulaşır. Bazar de la Charite’de yanan kadınların sayısı erkeklerin sayısına oranla kıyas kabul etmeyecek derecede çoktur. Ahmet Mithat’a göre ölen kadın sayısının çokluğu erkeklerin “*mertlik civanmertliği göstermek lazım gelir iken*” (Ahmet Mithat 1899) bunu yapmadıklarındandır. Erkeklerin kadınları kızları kurtarmaya çalışmak yerine korku ve heyecan ile yalnız kendilerini kurtarmalarından dolayı matbuat dünyasında tartışmalar ortaya çıkmış, bunun sonucunda Ahmet Mithat feminizm konusuna açıklama getirme ve topluma feminizmin ne olduğunu anlatma, yazının sonunda da feminizmle ilgili kendi fikirlerini açıklama gereksinimi duymuştur. Ahmet Mithat yazının başlangıcında “*Feminizm mesele-i mühimmesi*” (Ahmet Mithat 1899) ifadesini kullanır. Bu giriş ile feminizmi önemseydiğini ve bahse gerek duyduğunu vurgulamıştır.

Ahmet Mithat Efendi dünya basınında ses getiren toplumsal bir felaketten hareketle Avrupalı bir düşünce sistemini Türk okuruna tanıtmaya ihtiyacı hissederek, bilgi vermek amaçlı bu yazıyı kaleme almıştır. Ancak mesele-i mühimme diyerek bu terimi ayrıca önemseydiğini de beyan eder. Dönemi açısından düşünüldüğünde halkı eğitmek amacıyla yazılar yazan hâce-i evvel Ahmet Mithat halkın eğitimi için araç olarak kullandığı *Tercüman-ı Hakikat*’te feminizmin anlamını halka açıklamaya çalışmaktadır. Dönemi içerisinde feminizm üzerine açıklayıcı ilk örneklerden biri olması

itibari ile önemlidir. Roman ve hikayelerde dönemin aydınları kadın hakları ile ilgili kurgu metinler kaleme alsalar dahi konusu feminizm olan, feminizm kelimesini kullanan yazılar daha çok II. Meşrutiyet basınında yer almaktadır.

Ahmet Mithat “Feminizm” başlıklı yazıda “ansiklopedist”, “dilci” sıfatının yetkin örneklerinden birini vererek feminizm kelimesini önce etimolojik ve semantik açıdan inceler: “*Kadın manasına olan femme kelimesinden müennes manasına olarak feminin kelimesi yapılmış olduğu gibi ahiren kadınların hukuk-i insaniyye ve medeniyyelerine tamami-i nailiyetleri gayretine dahi feminisme denilmiş ve şimdi bu kelime artık ıstılahat-ı muayyene ve katiyye meyanına dahil olmuştur. Bu kelimeden bir sıfat olmak üzere feministe dahi teşkil olunmuştur ki kadınların hukuk-ı insaniyye ve medeniyyelerine tamami-i nailiyetleri hakkında idare-i efkar eden ashab-ı fehm ü zeka manasınadır.*” (Ahmet Mithat 1899)

Feminizm kelimesini yapı ve anlam yönünden inceleyen Ahmet Mithat, feminizm ve feminist kelimelerini art arda tanımlar: Feminizm, kadınların medeni ve insani haklarına tam olarak sahip olma çabası olarak tanımlanırken, feminist ise bu konuda fikir üreten zeka ve anlayışa sahiplik durumudur. Bu kelimelerin artık belirli ve kesin olarak bir ıstılah olduğunu da ekleyerek feminizm ve feminist kelimelerinin terimleştiğini bildirir. Feminizm kelimesinin lisanlararası müşterek kelimelerden olduğunu açıklayarak Osmanlı dili içinde bu müşterek kelimelerin varlığı ile ilgili görüşlerini dile getirir. Ahmet Mithat’ın diğer dillerden kelime alma ve medeniyetlerarası ortak bir dil oluşturma konusunda tavrı oldukça müsamahakardır. Ahmet Mithat Osmanlı lisanının lisanlararası müşterek kelimeleri kendi malı gibi kullanmasını ifade etmekle dilde hoşgörülü tavrını ortaya koymaktadır. Feminizm gibi ıstılahlaşmış kelimeler yalnızca bir dile ait olmayıp lisanlararası ortak kelimeler dünyasına ait olmalıdır: “*Bu misillü tabirat bir kere tayin eyledikten sonra artık yalnız bir lisana mahsus addolunamayıp beynelelsine müşterek olmak hükmünü alacaklarından elsine-i medeniyyenin kaffesi bu kelimeleri kullanmaya başlamış oldukları gibi bizim lisan-ı Osmanimiz dahi bunları kendi malı gibi kullanabilir.*” (Ahmet Mithat 1899)

Ancak Tanzimat dönemine kadar yerleşmiş ve yerlileşmiş Şark zihniyetini yabana atamamazlık ile olsa gerektir ki Ahmet Mithat hemen ardından tükenmez hazinemiz olan Arapça’ya yönelir. “Elsine-i medeniye” tabirinden sonra kelimenin Arap dilinde karşılığını arar: “*Kenz-i la yefnamız olan Arabiden biliktibas lisan-ı Osmanimiz için bu kelimelerin behemehâl mukabillerini yapmak lazım gelir ise ya “Nisa” kelimesinden “İstinsa” ve sıfatı olarak dahi “Müstensi” kelimelerini yapmalı veyahut “Te’nis” ve “Müennes” kelimelerinin müştak menhinden “istinasi” ve “müstenisi”*”

kelimelerini kabul etmeli.” (Ahmet Mithat 1899) Feminizm kelimesine Arapça karşılık aramak da yeterli gelmemiş olmalıdır ki Ahmet Mithatvari üslubun bir gereği olarak aynı kalıptan başka kelimelerle karşılaştırmalı olarak derinlemesine değerlendirmeler yapılır. Feminizm kelimesine karşılık olarak istinsa ve müstensi kelimelerinin ait olduğu Arapça kalıplardan türetilmiş başka kelimelerle mukayeseli olarak çıkarımlar ve sonuçlara ulaşır. Aynı kalıptan türeyen istişrak/müsteşrik kelimeleri ile istinsa/müstensi kelimeleri karşılaştırılır: “İstişrak” ve “müsteşrik” kelimeleri tesis olundukları zaman demiş olduğumuz gibi bu misillü kelimelerde istifal babını tercih etmeye sebep bu babın binasında taleb-i fi'l manası dahi bulunmasıdır. Biz lisan-ı Osmanimiz için o taleb-i fi'l manasına bir de “taalluk” ve “mensubiyet” hükmü veririz de “istişrak”de Şarka taalluk ve intisab manası murad eylediğimiz gibi “istinsa” ve “istinas” kelimelerinde dahi nisaya taalluk ve mensubiyet hükümleri murad eyleriz.” (Ahmet Mithat 1899) Bununla birlikte Ahmet Mithat dil üzerine hoşgörülü tavrını sürdürmektedir: “Ama bunun bir hükm-i kati olmadığı muhtaç-ı ihtar değildir. Münasip görülür ise böyle yaparız görülmediği ve daha münasibi gösterildiği surette onu kabul ederiz.” (Ahmet Mithat 1899)

Öncelikle feminizm kelimesinin etimolojik ve semantik dünyasına giren Ahmet Mithat daha sonra bu kelimesinin dünya basınında kullanımından şikâyetle bu konuda sözün doğrusunu kendisinin yazacağını ilan eder. Ancak burada feminizm kelimesi yerine Arapça karşılığı olarak belirlediği “mesele-i istinsa” terkiibini kullanmaktadır. Osmanlı ve Avrupa basınında kelimenin kullanımına eleştirel yaklaşan Ahmet Mithat, feminizm kelimesi tanımlamalarını ciddiyetten uzak bulmakta ve bu tanımlamaların zevzeklik boyutuna ulaştığının bilgisini vermektedir. Ahmet Mithat bu zevzekliğe Osmanlı basınına da dâhil eder. Öncelikle Avrupa basınına meseleyi özünden uzaklaştırdığı ve daha sonra Osmanlı basınına bu maskaralığa ortak olduğu ifade edilmektedir. Feminizm kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak Avrupa ve Amerika basınına yakın markaja alınır: “Evvela Avrupa matbuatının bir kısmı bu mühim ve nazik meseleyi mashara etmeye başladılar da bizimkiler dahi onlara peyrev oldular. Her şeyin masharalık derecesini isnad için elde bir Amerika var ya?” (Ahmet Mithat 1899) Feminizm kelimesinin kullanımından yola çıkarak yapılmış bir eleştiri olmakla birlikte Ahmet Mithat Efendi'nin “Akıldan hariç şeyleri hep Amerika'ya isnad edivermek adet hükmünü almış olduğundan” (Ahmet Mithat 1899) ifadesi o dönemde Amerika basınına eleştirel yaklaşımın ifadesi olarak Türk toplumunun o dönemde Amerika ile ilgili görüşlerini yansıtmaya açısından dikkat çekicidir.

Avrupa ve Amerika basınının kelimeyi kullanım tarzını eleştiren Ahmet Mithat'ın feminizmle ilgili yazıyı yazma niyeti açıklık kazanmakta, kelimenin anlamından ve kullanımından kaynaklanan algı yanlışlıkları açığa vurulmaktadır. Toplumsal hayat ve dini değerlerle ilgili endişeleri yazarın üslubuna yansımaktadır. Feminizm kelimesinin anlamının gerçekleştirilebilirliğine oluşan inançsız tavır hususunda seçilen kelimeler belirleyici olur. *“Güya kadınlar ile erkekler arasında hiçbir fark bırakmamaktan ve kadınları dahi asker memur gemici ve sair her mesleğe sokmaktan ve bir erkeğin ne gibi salahiyetlere malik ise bir kadına dahi o salahiyetlerin kaffesini vermekten ibarettir demeye kadar vardılar”* (Ahmet Mithat 1899) ifadelerinden feminizmi eleştirmek üzere yazılan bu yazıda feminizmi yargılayan, hatta “güya” kelimesi ile inançsız kanaati pekiştiren bir anlam sağlamıştır. Avrupa ve Amerika basınının yanına Osmanlı basınına da ilave eden Ahmet Mithat gafletin en büyüğünün Osmanlı basınında yaşandığını ve bu sebeple bu makaleyi yazdığını söylemektedir. Ahmet Mithat bu arada kırk beygir gücünde yazı makinesi yakıştırmamasının bir gerekliliği olarak muhatabını unutmaz ve okuruna yazıcılığını hatırlatır. Osmanlı basınında doldurduğu alan mütevazı ifadelerle kalemine yansır: *“Zira tali yazının en çoğunu yazmak vazifesini bu acize tahmil etmiş gibi herşeyden en çok bahseden bizim kalem olmuştur.”* (Ahmet Mithat 1899)

Yazıyı yazma sebebine açıklık getiren Ahmet Mithat mesele-i istinsa'ya yani feminizm mevzuuna nasıl ilgi duyduğunu da açıklama gereği hisseder. Bu yazıyı yazmadan bir yıl önce yani 1898 yılında Fransızca bir kaynak olan *“Revue Encyclopédique* feminizme ait özel bir sayı yayımlamış, Ahmet Mithat da feminizmi buradan öğrenmiş ve bu konuda ayrıntılı bilgi edinmiştir. *“Kadından erkekte yüzlerce müstensilerin resimleri ve mesele-i istintaya dair hülasa-i fikr ü mütalaaaları”* (Ahmet Mithat 1899) içine alan bu özel sayının feminizme tanım getirmek yanında dünyanın çeşitli medeniyetlerinde kadına bakış açısını yargılayan bir nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. *“Hatta mütemeddin Avrupa nisvanının hukuk ve salahiyetleri diğer bazı milletler nisvanı derecesinde olmadığını göstermek için birkaç milletlerin nisvanı ne gibi hukuka malik oldukları halde Avrupa nisvanının hukuku mezkureden mahrumiyetleri isbat olunduğu sırada nisvan-ı İslamın hukukuna dair olarak dahi bir makale konulmuş ve şimdiye kadar en haksız riayetsiz müstahkar kadınlar Müslüman kadınları olduğu zannedilmekte iken hakikat-i hal bunun aksine olduğu gösterilmiş idi.”* (Ahmet Mithat 1899) Ahmet Mithat'a göre *Revue Encyclopédique* içinde en çok hakarete uğrayan ve aşağılanan Müslüman kadınlardır. Bunun gerçeği yansıtmadığını söyleyen Ahmet Mithat kendi savına, bir kadın yazar olan Fatma Aliye Hanım'ın eserini referans olarak gösterir: *“Biz burada nisvan-ı*

İslamın hukuk ve riayet cihetinden Avrupa nisvanına ne suretle faik oldukları mesele-i muğlaka ve mufassalasını bast u temhide girişmek gayretinde değiliz. Bu hizmeti kerime-i maneviyemiz ısmetlü Fatma Aliye Hanımefendi hazretleri Nisvan-ı İslam nam eser-i ber-güzidelerinde biletraf ifa etmişlerdir ki İngiliz ve Fransız ve Garp lisanlarına da tercüme olunarak bir makbuliyet-i umumiyye nail olmuştur.” (Ahmet Mithat 1899)

Ahmet Mithat Batılıların İslamiyet hakkında ve İslamiyet’in kadınlara verdiği haklar konusunda yanlış düşüncelere sahip olmalarından dolayı rahatsızdır. Ünlü devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye’yi *Nisvan-İslam* adlı eseri yazmaya teşvik eder. “*Fatma Aliye Hanım, Ahmet Midhat için ideal kadın yazar tipinin en somut örneğidir.*” (Koç 2012: 195) Ahmet Mithat tıpkı Fatma Aliye anlayışında görüş ve fikirler beyan ederek yahut bir başka söyleyişle Ahmet Mithat, Fatma Aliye birbiri ile çelişmeyerek birbirini yüceltirler. İslamın kadın hakları ile ilgili literatürünü tartışmayan ve her fırsatta bu konuda Fatma Aliye’yi referans gösteren yazar, kadın haklarını kadınlardan sorgulama mesajı vermektedir. “*Ona göre kadınlarla ilgili meseleler, yine kadınlar tarafından dile getirilmelidir.*” (Koç 2012: 198)

Ahmet Mithat bir kadın yazar olan Fatma Aliye’yi referans gösterdikten sonra feminizme dair fikirlerini sıralar. Aslında Ahmet Mithat’ın eleştirdiği feminizm sadece özel yaşamda kadın ve erkeğin eşit hukuka sahipliği anlamında feminizm olmayıp sosyal yaşamın bir parçası olan çalışma yaşamında kadın erkek eşitliğidir. Bu konuya Ahmet Mithat Avrupa’dan örnekler verir: “*Avrupa’da birçok zamanlardan beri büyük küçük mağazalarda kadınlar tezgahçılık ederler idi. Çiçek meyve sebze gibi şeyleri satmak emrinde dahi kadınlar erkeklere galip idiler. Daha sonraları posta ve telgraf memuriyetlerine dahi kadınlar kabul olundular. Hatta bankalarda veznedarlık derecelerine kadar da vardılar. Fabrikalarda mamulati paketlere koymak gibi hafif işlerde öteden beri kadınlar ve çocuklar dahi çalışırlar idi. Şu son zamanlarda ise kadınlar tababet ve avukatlık sınıflarına dahi dahil olarak ispat-ı ehliyet etmeye başladılar. İşte bu mesailin kaffesi mesele-i esasiye-i istinsaya müteferri şeylerdir.*” (Ahmet Mithat 1899)

Ahmet Mithat’ın Avrupa’da kadınların iş yaşamına verdiği örnekler ile çalışma hayatına da bir itirazı olmadığını düşünmek mümkündür. Kadınlar çalışma hayatına erkeğe muhtaç olmaktan kurtulmak için girmektedirler. “*Bila itiraz müsellemdir ki bunların kaffesi de ala ve nafi şeylerdir. Zira müstensilerin dedikleri gibi bunlar kadınları bir lokma nan için erkeğin imtinanından kurtaracak esbabdırlar.*” (Ahmet Mithat 1899) Kadın erkek eşitliği mevzuuna kadınların iş yaşamına girmesi de dahil olmak üzere itirazı

olmayan ve bu konuda Avrupa ile hemfikir olan Ahmet Mithat bu noktadan sonra zihnine takılan soruları sıralar: “*Fakat acaba kadınlara bu hukuku vermek ve hükmen yine bu söze müsavî olmak üzere acaba kadınları bu vezaif ile muvazzaf kılmak hakk-ı nisvanda bir eser-i riayet midir?*” (Ahmet Mithat 1899)

Kadınlara çalışma hakkını vermek kadın haklarına riayet midir sorusu cevaplandırılmadan önce bu hakkın verilmesinin İslama aykırı olmadığı, hatta buna kadının örtüsünün de engel teşkil etmediği yönünde fikir belirtilmiştir. Ahmet Mithat tesettür konusunda bazı Şark kavimlerini abartılı bulmakta, “*zira mesturiyet demek bazı akvam-ı şarkıyyenin yaptıkları gibi kadını çuvala sokmak değildir*” (Ahmet Mithat 1899) diyerek eleştirmekte ve Müslüman kadınların iş yaşamına girmesinin sakıncalı olmadığını söylemektedir: “*Bir Müslüman kadını meşagil-i mezkurenin kaffesiyle iştigal edebilir.*” (Ahmet Mithat 1899) Ahmet Mithat “bazı akvam-ı şarkıyye” ifadesiyle Osmanlı/Müslüman kadını öte tarafa ayırmakta tıpkı Şark/Garp kadını mukayesesinde olduğu gibi Osmanlı kadınının durumunun bazı Şark kavimlerinden farklı olduğuna işaret etmektedir.

Avrupa ve Osmanlı sosyal yaşamı üzerine mukayeselerle sürdürülen metinde karşılaştırmalar yapılarak “bizde” ibaresi aracılığıyla Osmanlı kadınının kazandığı parayı Avrupalı kadından daha özgür kullandığı vurgulanmak suretiyle Osmanlı erkeği övülmektedir: “*Hatta bu hususta dahi Avrupa nisvanıyla şu farkları vardır ki: Avrupa nisvanının kazandıkları paraları kocaları ellerinden alabildiği ve kadının kocayı bu iğtisabdan mena hiç hakkı olmadığı ve hatta böyle umur-ı ticariyye ve amelıyyede kadının kendi namına bir mukavele akdine bile salahiyeti olmayıp ona kocası imza koymak lazım geldiği halde bizde kocalar bu misillü hususatta zevcelerine asla musallat olamazlar.*” (Ahmet Mithat 1899)

Ahmet Mithat’ın özenle üzerinde durduğu, kadınların çalışma hayatına girmesinin onlara bir yük, bir eziyet olduğudur. Sıklıkla bu fikri tekrar eden Ahmet Mithat’a göre kadınların çalışma hakkını eşit olarak erkeklerle paylaşması kadınların lehine değil aleyhine bir durumdur: “*Fakat acaba kadınların bu iştigalata salahiyetleri veyahut hükümde yine buna müsavî olmak üzere mecburiyetleri kendi haklarında bir eser-i riayet midir? İkinci bir mesele daha: Bu iştigalata nisvan-ı İslam daha müstahak iken neden nisvanımız meyanında bu yoldaki müşteğiller adeta nevadirdendir.*” (Ahmet Mithat 1899)

Kadının iş yaşamına girmesi kadının yaşam tarzında ortaya çıkan zorunluluklar nedeniyledir: “*İnsanı her iştigale sevk eden şey tesviye-i ihtiyac-ı mecburiyettir. Bu mecburiyeti olmayan bir kadın sabahtan akşama*

kadar bir mağaza tezgahında bin müşteriyi kandıracağım diye ömrünü törpüler mi? Bir telgrafhanede bir telefonhanede sabahtan akşama akşamdan sabaha kadar çar aktar cihanın haberlerini birbirine isale-i vakf-ı vücud eder mi?” (Ahmet Mithat 1899) Aksi düşünüldüğünde mecburiyeti olmayan kadının çalışması onun için bir eziyettir. Kadının çalışma hayatına atılmayıp evinde kalması ve evinde yaşaması ise onun için lüktür. Ahmet Mithat kadının evde kalmasını, kadının lehine bir durum olarak yorumlarken karşı cinsin mutluluğunu ve refahını gözardı etmemektedir. Bahtiyar kadın aslında erkeği bahtiyar etmek için yaşayan kadındır: “Bir mecburiyeti düşününüz bir de yuvasında hizmet-i yevmiyesini bitirdikten sonra akşam üzeri giyinip kuşanıp kocasının vürudunu bekleyen bahtiyar kadını düşününüz. Bunun farkını anlamak için mutlaka kadın olmak lazım gelmez. Kendimizi o kadınlar makamında farzettığımız gibi erkek olduğumuz halde de bu farkı takdir edebiliriz.” (Ahmet Mithat 1899)

Ahmet Mithat çalışan ve çalışmayan kadın istatistik verilerinden hareketle savını güçlendirmeye çalışır. Kadınların çalışma sebebi kocasız olmalarıdır. Kadınlar kendilerini meşru olmayan şekilde sahip olan bir erkek bulduklarında dahi çalışma hayatını tercih etmemektedirler: “İstatistik erbabı dikkat etmişler ki her hangi bir iştilgal ile havayic-i zaruriyyesini istifaya çalışan nisvanın yüzde yetmişten ziyadecesi kocasızdır. Demek oluyor ki bunlar kendilerine birer koca bulabilmiş olsalar idi hiç de bu iştilgalatta bulunmayacaklar idi. Öyle ya! Yine bunlar meyanından bazıları ya taze ya güzel olup da bir meşru koca değil gayr-i meşru bir sahip buldukları zaman bile terk-i iştilgal ederek kendi yuvasının sahibesi olmaya can atıyorlar.” (Ahmet Mithat 1899)

Kadınların iş yaşamına girmelerini himayesiz/kocasız olmaları ile ilişkilendiren Ahmet Mithat’a göre bu kadınlar toplumsal yaşamda bir kaos oluşturmaktadırlar. Ahmet Mithat, kadınların kocasız yaşadıkları ancak ruhban hayatı sürdürmedikleri, Paris’te her hafta yayınlanan resmi doğum ve ölüm cetvellerindeki ebeveynsiz çocukların buna kanıt olduğu yönünde görüş belirtir: “Sanki böyle binlerce kadınlar kocasız yaşıyorlar da hakikat-i halde ruhbanıyyet gibi bir halde mi zaman geçiriyorlar? Yine böyle binlerce bekar erkeklerin karısız yaşadıklarına ihtimal verilebilir ise bu binlerce kadınların dahi erkeksiz yaşadıklarına ihtimal verilebilsin. Acaba Paris’in her hafta neşrolunan tevellüdat ve vefayat cedvel-i resmisinde tevellüdatın yüzde otuzbeş nisbetine varan gayr-i meşrularının valid ve valideleri kimlerdir?” (Ahmet Mithat 1899)

En etkili cümleleri en sona saklayan Ahmet Mithat Osmanlıda feminizm anlatısını izdivacı ve bu izdiacın öznesi olan erkeği yücelten cümlelerle bitirir: “Avrupa’da mesele-i istinsanın vücudu hükmettirir ki

kadınların hukuku ve kadınlar hakkındaki hürmet ve riayet kafi değildir. Kadına hürmet ve riayet en büyüğü onun izdivacına talip olmaktır. Hangi memlekette kadından erkekten bekarların miktarı nispet-i lazimesinden ziyade ise o memlekette kadına itibar olunmadığını hükm için bundan ala burhan aramamalı.” (Ahmet Mithat 1899)

Tercüman-ı Hakikat’te yer alan ve alanında ilk makalelerden biri olan “Feminizm” başlıklı yazıda Ahmet Mithat; feminizm kelimesinin dil özelliklerinden başlayarak Avrupa milletlerinde kadının sosyal durumuna dair istatistiksel sonuçlara varıncaya kadar çok yönlü bilgiler içeren veriler kullanır. Ahmet Mithat söylediklerini inandırıcı kılmak için dilci ve istatistikçi yönünü ön plana çıkarır. Avrupa kadınları ve erkeklerine dair istatistiki bilgiler vermekte, istatistiki sonuçları fikirlerini açıklarken kullanmaktadır. Feminizm kelimesinden yola çıkan Ahmet Mithat, Osmanlı, Arap ve Avrupa lisanları ile ilgili de genel hüküm cümleleri kurar. Feminizm kelimesinin kullanımına dair Avrupa, Amerika ve Osmanlı basını arasında bir mukayeseye giderek başta Amerika basını olmak üzere dünya basını eleştirmektedir. Feminizme açıklık getirmeye ve zihinlerde bir tablo oluşturmaya çalışan Ahmet Mithat istatistiksel veriler kullanmakla beraber zaman zaman objektifliğini yitirerek subjektif yorumlara ulaşmaktadır. “*Mertlik civanmertliği*” (Ahmet Mithat 1899) ifadesi ile Avrupa erkeği ve Türk erkeği arasında mukayese yaparak Türk erkeğini dolaylı olarak över. Avrupa kadını ile Müslüman Türk kadını arasında da bir karşılaştırmaya giden Ahmet Mithat Türk kadınına daha avantajlı bulur. Bunu yaparken amacı; Türk kadınının hayat karşısında daha şanslı olduğunu ve bu şansı ona İslam dininin kazandırdığını kanıtlamak istemesidir. Kurgu dışı eserlerinde kadına İslami bir bakış açısı ile ılımlı olmayı doğru yol olarak gösteren Ahmet Mithat evlilik ve aile kurumunu her zaman savunmuş ve hatta yüceltmıştır.

İslam dini kadınlara yeterli ve gerekli hakkı verdiği için değişimin çerçevesini bu kurallar belirlemelidir. Her zaman dini endişeleri ağır basan Ahmet Mithat Efendi İslami anlayışta kadına olabildiğince özgürlük tanıdığı görüşündedir. “*Erkeklerle eşit olmaması da değersiz olduğu düşüncesinden değil, ayrı bir değer izafe edilmesinden gelecektir.*” (Okay 2008: 231) Yeni kadının kimliğini kurgulayan Ahmet Mithat’ın zihnini sürekli meşgul eden asıl mevzu eğitilmiş kadının nerede durması gerektiğidir. Eğitim alanında özel hassasiyetleri olan Ahmet Mithat Efendi kadınların eğitimine de ayrı bir duyarlılık gösterir. Kadınların eğitilmesinden yana olmakla beraber bu eğitim toplumun değerleri ile çatışmayan toplum düzenini bozmayan boyutlarda olmalıdır. Kadınların iş hayatına girmesi ortaya çıkması muhtemel mahzurlarından dolayı ötelenmiştir. “*Erkeğe*

*minnet etmemek, aile yuvası kurmaya lüzum görmemek ve gayr-i meşru münasebetlerin içine düşmek” (Okay 2008: 234) sebepleri ile iş hayatına girmek kadınlar için sakıncalıdır. Ancak bu yazının kaleme alınmasından önce yazdığı *Letaif-i Rivayat* serisi içerisinde yer alan *Diplomalı Kız* adlı eserinde uzak bir hedef olarak bunun hayalini de kurmaktan kendini alıkoyamaz: “Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniye-i insaniyyenin azasından tanındıkça erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları var ise kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır. Bunu şimdiki zamanlarda inkara cesaret edecek olanları müstakbel mutlaka tezip edecektir. Kadınlardan dahi tabibeler, eczacılar, cerrahlar, kabileler, muharrirler, feylesoflar, muallimeler, falanlar filanlar çoğalıp meydan aldıkları zaman o tezkib-i maddi vukua gelecektir.” (Ahmet Mithat 2001: 662)*

SONUÇ

Ahmet Mithat Efendi için çoğunlukla siyaset üstü mesajlar ileten yazın eylemi kendi kendine vazife edindiği toplumsal öğrenme ve öğretme deneyimleri içerisinde devrin insanını bilgilendirmek ve olası kötülüklerden uyarmak olmak üzere özenle koruduğu bir alandır. Bu alanın içerisinde kendine metinlerden örülü bir âlem yaratan Ahmet Mithat değişen dünya koşulları içerisinde karşı cinsin sorunlarına karşı da duyarsız kalmaz. Ahmet Mithat feminizme dair metinlerinde öncelikle hâce-i evvel görevini yerine getirmiştir. Halkı henüz haberdar olmadığı bir fikir sistemi konusunda bilgilendirmiştir. Ahmet Mithat’a göre gerçekte İslam dünyasında kadın ile erkeğin eşitliği fikrine dahi gerek yoktur, çünkü o İslamın kadına haklar verdiği ve İslam kadınlarının bu yüzden feminizme gereksinim duymayacağı yönünde görüşler beyan etmektedir. Ahmet Mithat Efendi’nin dünyasında feminizm Avrupa’ya özgü/gereklidir. Çünkü Avrupa’da kadın ezilmektedir. Piçhaneler, babası belli olmayan çocuklar, ezilen kadınlar kurgu ya da kurgu dışı metinlerinde bir kadın problemi olarak yer almaktadır. Bu yüzden de feminizm Avrupalı kadınların yaşam koşullarını iyileştirmek için icad edilen bir fikir sistemidir. Osmanlı kadınının yaşam koşulları ve gereksinimleri farklıdır. Eşitsizliğin olduğu yerde eşitlik aranmalıdır. Eşitliğin olduğu yerde yani İslam dünyasında buna zaten gerek yoktur. Özetle esasen Ahmet Mithat Efendi Müslüman Türk/Osmanlı kadınının feminizme ihtiyacı olmadığı kanısındadır. Ahmet Mithat Efendi kurgu ve kurgu dışı metinleri aracılığıyla genellikle erkek egemen yapıyı önceleyen, geleneğin belirlediği sınırları koruyan, ölçsüz modernizmi reddeden bir anlayışın sahibidir.

KAYNAKÇA

AHMET MİTHAT (1315/1899). “Bend-i Mahsus Feminizm”, *Tercüman-ı Hakikat*, 08.08.1315
(<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/40274>)

AHMET MİTHAT (1988). *Menfâ*, Haz.: İsmail Cüneyt Kut, İstanbul: Tarih ve Toplum Kitaplığı.

AHMET MİTHAT (2001). *Letaif-i Rivayat*, Hzl. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, İstanbul: Çağrı Yayınları.

AHMET MİTHAT (2015). *Avrupa’da Bir Cevelan*, Haz: N. Arzu Pala, Dizgi Editörü Fazıl Gökçek, İstanbul: Dergah Yayınları.

ANDI, M. Fatih (2005). “Bir Medeniyet Algılaması Olarak Ahmed Midhat Efendi’nin Paris’i”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı 20, 7-25

ARGUNŞAH, Hülya (2013). “Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi’nin Feminizmi”. *Turkish Studies*, 8/9, 1

ÇAKIR, Serpil (2007). “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, *Modern Siyasal İdeolojiler*, ed.Birsen Örs, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

ÇONOĞLU, Salim (2012). “Ahmet Mithat’ın *Letaif-i Rivayat* Adlı Eserinde Kadın” *Türk Dili Dergisi*.

DAYANÇ, Muharrem (2014). “Bir Yenileşme Dönemi Aydını Olarak Ahmet Mithat Efendi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: XLVII, 81-96.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ESEN, Nüket (2013). “Kırk Beygir Kuvvetinde Yazı Makinesi”, *İlim ve Fennin Reis-i Mütefekkeri Ahmet Midhat Efendi*, Fazlı Arslan (Editör), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

ESEN, Nüket (2014). *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

GÖNENSAY, Hıfzı Tevfik (1949). *Tanzimattan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

İNCİ, Handan (1998). *Felsefe-i Zenan*, Haz. Handan İnci, İstanbul: Arma Yayınları.

KARACA, İsmail (2012). “Ahmet Mithat Efendi ve Madam Gülnar”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XLVI, 55-72.

KOÇ, Murat (2012). “Üdeba-yı Nisvanın Yardımcısı Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0/48(Ocak 2013): 191-216.

OKAY, Orhan (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, İstanbul: Dergah Yayınları.

OKSAL, Sedat (1955). “Fikir Hayatımız ve Ahmed Midhat Efendi” *Bir Jübilenin İntibaları: Ahmed Mithat’ı Anıyoruz*, Haz. Hakkı Tarık Us, İstanbul: Vakit Yayınları, s. 125-133

ÖZGÜÇ Anıl, BAKAR Murat, ORAL Gökhan (2011). “Bir Felaketin Anatomisi: Bazar De La Charite Yangını”, *Adli Tıp Bülteni*, 16(3): 104-109

REYHANOĞULLARI, Gökhan (2015). “Namık Kemal ve Mehpeyker Bağlamında İntibah’ı Yeniden Okumak”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 36, Şubat 2015

SAFA, Peyami (1955). “İhtisas ve Umumi Kültür” *Bir Jübilenin İntibaları: Ahmed Mithat’ı Anıyoruz*, Haz. Hakkı Tarık Us, İstanbul: Vakit Yayınları, s. 139-140

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

TÜZER, İbrahim (2014). *Ahmet Mithat Anlatılarında Kimlik İnşası ve Modernizm*, Ankara: Akçağ Yayınları.

YAZGIÇ, Kamil (1940). *Ahmet Mithat Efendi Hayatı ve Hatıraları*, İstanbul: Tan Matbaası.

YÖNTEM, Ali Canip (1995). *Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, Haz: Doç. Dr. Ahmet Sevgi, Yard. Doç. Dr. Mustafa Özcan, Konya: Sözler Basın Yayın Dağıtım.

www.lefigaro.fr/histoire/archives/2017/05/03/26010-20170503ARTFIG00316-le-tout-paris-en-deuil-apres-l-incendie-du-bazar-de-la-charite-en-1897.php